

Ганчарова-Цынкевіч Т.У. (Мінск)

Вобраз нацыянальнага інтэлігента ў творах Максіма Гарэцкага

У пачатку ХХ ст. беларускае нацыянальнае адраджэнне дыферэнцыравалася на дзве самастойныя плыні: культурную і рэвалюцыйную. Акрамя эканамічных праблем, якія ў пачатку ХХ ст. трэба было неабходна вырашыць і за якія змагалася рэвалюцыйная Беларусь, паўстала задача духоўнага адраджэння нацыі. Такія пытанні як нацыяналізацыя школы, ідэя ўвядзення ў іх беларускай мовы, падняцце самасвядомасці беларусаў, роля народнай інтэлігенцыі ў культурным жыцці, роля гістарычнай спадчыны ў адраджэнні Бацькаўшчыны, значэнне літаратуры для духоўнага ўзбагачэння шырокіх мас, рэлігія і інш. становяцца надзённымі, не менш важнымі, чым эканамічныя праблемы. Культурная плынь нацыянальнага адраджэння пачатку ХХ ст. павінна была іх неадкладна вырашыць. У гісторыі Беларусі яна прадстаўлена імёнамі такіх выдатных дзеячоў таго часу як Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі, Ядвігін Ш., Цётка, Алесі Гарун, Сяргей Палуян, Язэп Лёсік, Антон Навіна, Вацлаў Ластоўскі і іншых слаўных сыноў нашай Радзімы.

Фактычна беларуская інтэлігенцыя пачала нараджацца пасля рэвалюцыі 1905 г., хоць гэтая інтэлігенцыя яшчэ было мала, але яна ўжо існавала, заявіўшы гучна пра сябе нараджэннем новай дэмакратычнай літаратуры, даследваннямі па этнаграфіі, культуры, гісторыі Беларусі, стварэннем тэатра і г. д.

Свае погляды на ролю інтэлігенцыі ў нацыянальна-культурным руху М. Багдановіч абгрунтаваў у артыкулах “Беларускае адраджэнне”, “Новая інтэлігенцыя”, “Новы перыяд у гісторыі беларускай літаратуры” і інш.. На яго думку, інтэлігенцыя павінна стаць тым рухавіком, які можа прывесці ў дзейнасць усе пласты насельніцтва Беларусі за сваю незалежнасць. Ён добра ведаў, што ў той час, у пачатку ХХ ст., у Беларусі было вельмі мала прадстаўнікоў інтэлігенцыі, якія змаглі б аддаць свае сілы і веды народу, барацьбе за яго сацыяльна-палітычнае вызваленне і нацыянальна-культурнае адраджэнне.

На пытанне аб ролі інтэлігенцыі ў нацыянальным руху выказаўся Я.Лёсік у артыкуле “Народ і інтэлігенцыя”. У ім сцвярджаецца думка аб тым, што інтэлігенцыя “не можа тварыць таго, што не на карысць народу – яснай кажучы, інтэлігенцыя заўсёды творыць волю свайго народа, калі мае на ўвазе... патрэбы нацыі.” [2, с.284]

А. Навіна ў артыкуле “На дарозе новага жыцця” слухна заўважыў, што нягледзячы на перашкоды, інтэлігенцыя народзіцца, бо абуджэнне свядомасці народа ішло вельмі хутка, асабліва пасля рэвалюцыі 1905-1907 гг, моладзь свядома жадала вучыцца і папоўніць рады будучых юрыстаў, настаўнікаў, інжынераў, грамадскіх дзеячоў.

М. Гарэцкі ў артыкуле “Развагі і думкі” зазначыў, што “...младабеларускі фундамент – гэта свядомая інтэлігенцыя, каторая выйшла з беларускай народнай гушчы...” [1, с.189] Аўтар упэўнены, што лёс беларускага руху будзе залежыць ад інтэлігенцыі, якая, узнімаючы нацыянальную свядомасць народа, павядзе яго за сабой.

Патрыёты-адраджэнцы, у тым ліку і Максім Гарэцкі, ускладвалі вялікія надзеі на інтэлігенцыю. Яны верылі, што гэтыя людзі змогуць і павінны будуць узяць культурны ўзровень свайго народа. Стаць праваднікамі прагрэсіўных ідэй у масы, бо гэта адзін з перадавых пластоў насельніцтва краю, ад якога ў вялікай меры залежыць фарміраванне і выхаванне падростаючага пакалення. Выканаць гэтую місію інтэлігенцыя зможа толькі пры ўмове самаадданай працы на карысць свайго народа, яго культуры. Інтэлігенцыя – гэта людзі, якія змогуць рушыць наперад справу нацыянальнага адраджэння, бо гэта не толькі носьбіты, але і ідэолагі беларускай ідэі.

Несумненна, каб атрады інтэлігентаў папоўніўся новымі кадрамі, патрэбен быў час. Трэба было перш за ўсё выхаваць з карэннага насельніцтва такіх нацыянальна свядомых інтэлігентаў, якія перасталі б адчуваць сябе прадстаўнікамі польскай і рускай культуры, а пачалі б глядзець на сябе як на прадстаўнікоў самастойнай нацыі; менавіта толькі такія людзі змогуць стаць змагарамі за нацыянальную ідэю, культуру. Інтэлігент павінен быў у той час мець імкненне да ведаў і павінен быў імкнуцца несці свае веды на карысць народу. Ды і сёння інтэлігентнасць чалавека вызначаецца перш за ўсё яго жаданнем вучыцца і вучыць іншых.

Да стварэння вобраза беларуса-інтэлігента ў мастацкай літаратуры М.Гарэцкі падыйшоў своеасабліва, зрабіўшы героем сваіх твораў чалавека маладога. У трактоўцы пісьменніка народ сам яшчэ не ведае, з якога боку можна падыйсці да гэтага інтэлігента, як з ім паводзіць сябе, як яго ўспрымаць. М. Гарэцкі ў сваіх творах як бы прыглядаецца да таго патрыёта-адраджэнца, які ў душы гатовы служыць свайму народу верай і праўдай. Яго герой – інтэлігент толькі набывае абрысы рэальнага жыцця, часта задумваецца над сваім уласным становішчам і быццём народа. Менавіта так паводзяць героі аповесцей “У чым яго крыўда?” і “Меланхолія”. Праблема ўзаемаадносін інтэлігенцыі і народа займае значнае месца ў гэтых творах.

Пісьменнік прасочвае этапы духоўнага сталення, эвалюцыі маладога беларускага інтэлігента.

М. Гарэцкі даследваў гэту праблему ў самыя розныя часы сваёй творчасці, захоўваючы цікавасць да яе напрацягу ўсяго жыцця. Ён адным з першых у нашай літаратуры адкрыў гэту тэму і загаварыў пра тую вялікую небяспеку, якую таіў у сабе нават мінімальны адрыв малалой беларускай інтэлегенцыі ад “роднага карэння” (“Роднае карэнне”, “У лазні” і інш.). Парушэнне арганічнай сувязі інтэлігенцыі з роднай глебай аналізуецца пісьменнікам у самых розных варыяцыях – ад паказу станаўлення новай беларускай інтэлігенцыі, што на сваім шляху сустракаецца з вялікімі маральнымі цяжкасцямі, пагрозай нацыянальнага рэнегацтва, неразуменнем і непрыняццем сваёй высакароднай грамадскай місіі пасіўнымі народнымі масамі да паказу таго бяздоння, якое пралягло паміж разозшчанымі панамі і звычайным сялянскім людам (“Крыж”).

Да вобраза ўсвядомленага інтэлігента М.Гарэцкі наблізіўся ў апавяданнях, створаных у 20-я гг. мінулага стагоддзя (“Апостал”, “Фантазія”, “У 1920 годдзе...”, “Усебеларускі з’езд 1917 года”). Гэта быў час пазначаны імперыялістычнай вайной 1914 года, падзеямі рэвалюцыі 1917, грамадзянскай вайны, што абвастралі нацыянальна-класавую барацьбу на Беларусі, якая суправаджалася выражэннем атрымання дзяржаўнасці ў краі.

Зразумела, што гэта ўплывала на канцэпцыю інтэлігента ў творчасці М.Гарэцкага. У апавяданні “Усебеларускі з’езд 1917 года” аўтар не толькі асвятляе падзеі, дае маральную ацэнку паводзінам удзельнікаў з’езду, але і паказвае ўзаемаадносіны паміж інтэлігентам і прадстаўнікамі народа (сялянамі-кааператывішчыкамі). У цэнтры ўвагі пісьменніка нацыянальнае пытанне. Настрой апавядальнай плыні радасны, антымістычны, тое што фактычна адсутнічала ў ранняй творчасці М.Гарэцкага.

У апавяданні “У 1920 годдзе...” ужо намалюваны вобраз інтэлігента, які ўсвядоміў сябе творцам гісторыі народа, мае цвёрдыя перакананні і веды, упэўнена можа павесці масы за сабой.

Цікава, што ў творы “Апостал” пісьменнік паказвае зусім іншы тып інтэлігента, адрозны ад тых герояў, якіх мы бачылі ў папярэдніх яго апавяданнях. Вобрах Курапы выйшаў з народнага асяроддзя, ён таксама быў прыхільнікам беларускага руху, аднак не ўтрымаўся гэтых пазіцый, адмовіўся ад сваіх ранейшых перакананняў, пераступіў праз іх. Бяда гэтага героя ў тым, што яго памкненні былі яшчэ заўчаснымі для гістарычных абставін таго часу. Народ не быў гатовы пайсці за ім. Спасцігнуць жыццёвую пазіцыю героя можна толькі праз комплексны ўлік роздумаў яго пра сябе. У

іх – адчуванне філасофскай неадназначнасці такога тыпу інтэлігента з народа.

Істотным пунктам погляду пісьменніка на ролю інтэлігента ў пэўны гістарычны адрэзак часу стала апавяданне “Фантазія”.

Дзеючыя асобы твора – Францыск Скарына, Янка Купала, Францішак Багушэвіч, Цётка, Алесь Гарун, Сяргей Палуян і іншыя дзеячы нацыянальна – культурнага руху Беларусі. Толькі частка з іх жывыя, астатнія – цені. Галоўны матыў твора – трывожны, пакутны роздум пісьменніка над тым, што робіцца ў родным краі.

Відавочна, М.Гарэцкі разумеў місію беларускай інтэлігенцыі ў справе дзяржаўнага і культурнага адраджэння беларускага народа. Таму, невыпадкова ў 20-я гады мінулага стагоддзя ён піша тэсу “Жартаўлівы Пісарэвіч”, стварыўшы вобраз інтэлігента гэтага перыяду, узяўшы яго да вяршыні нацыянальнай вартасці.

Вобраз інтэлігента хваляваў М.Гарэцкага на працягу ўсяго творчага шляху, а таму аб ступенях развіцця гэтага вобраза ў яго мастацкай прозе можна гаварыць яшчэ доўга – аналізаваць, дапаўняць, крытыкаваць, пашыраць і заўсёды знаходзіць нешта новае. Сёння важным з’яўляецца тое, што пісьменнік першым у беларускай літаратуры распрацаваў тэму інтэлігенцыі і паказаў шлях яе далейшага развіцця.

Літаратура:

1. Гарэцкі, М. Творы / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст.літ. 1990. – 629 с.
2. Лёсік, Я. Творы: Апавяданні, казкі, артыкулы / Я. Лёсік. – Мінск: Маст.літ. 1994. – 235 с.
3. Навіна, А. На дарозе да новага жыцця / А. Навіна. – Пб.: Выд-ва “Загляне сонцэ і ў наша ваконцэ”. 1912. – 28 с.